

BOSHLANG‘ICH SINIF "O‘QISH KITABI"DA BERILGAN SAFAR BARNOYEV ASARLARI USTIDA ISHLASH

Baratova Dilafzal

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf "O‘qish kitobi"da joy olgan atoqli yozuvchi Safar Barnoyev asarlarining o‘ziga xos xususiyatlari va ularni o‘qitish metodikasi atroflicha tahlil qilinadi. Yozuvchining bolalar adabiyotidagi o‘rni, uning hikoya va she‘rlarining yosh o‘quvchilar dunyoqarashini shakllantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Asarlarning mazmun-mohiyati, badiiy xususiyatlari hamda ularni o‘quvchilar ongiga singdirishning samarali usullari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot Safar Barnoyev ijodining o‘quvchilarning nutq madaniyatini, estetik didini va axloqiy fazilatlarini rivojlantirishdagi rolini ochib beradi. Maqola boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun qimmatli metodik tavsiyalar berishni maqsad qilgan.

Kalit so'zlar: Safar Barnoyev, Boshlang‘ich sinf, O‘qish kitobi, Bolalar adabiyoti, O‘qitish metodikasi, Adabiy tahlil, Pedagogik yondashuv, Nutq madaniyati

Kirish

Boshlang‘ich ta’lim tizimida adabiy ta’limning o‘rni beqiyos bo‘lib, u yosh avlodning ma’naviy-axloqiy, estetik tarbiyasida hamda nutq madaniyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bolalar adabiyoti o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, ularda insonparvarlik, vatanparvarlik kabi yuksak fazilatlarni shakllantirishning asosiy vositasidir. O‘zbek bolalar adabiyotining yorqin namoyandalaridan biri, iste’dodli shoir, nasrnavis va publitsist Safar Barnoyev ijodi bu borada alohida e’tiborga loyiqdir. Uning ijodiy merosi o‘zbek bolalar publitsistikasi rivojiga salmoqli hissa qo‘shganligi, asarlarining mavzu, xarakter va janr jihatidan xilma-xilligi ilmiy adabiyotlarda keng e’tirof etilgan [1].

Safar Barnoyev asarlari bolalar qalbiga yaqinligi, tushunarli tili va chuqur tarbiyaviy mazmuni bilan ajralib turadi. Uning hikoyalari va she'rlari boshlang'ich sinf "O'qish kitobi" darsliklarida keng o'rin olgan bo'lib, o'quvchilarda o'qishga bo'lgan qiziqishni uyg'otish, ularning badiiy didini shakllantirish va hayotiy qadriyatlarni singdirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu asarlar orqali bolalar atrofdagi olamni anglash, insoniy munosabatlarni tushunish va his-tuyg'ularini ifodalash ko'nikmalarini egallaydilar.

Boshlang'ich sinflarda adabiy ta'limga xos bo'lgan tamoyillar va yondashuvlar, badiiy matnlar bilan ishlash metodikasi yosh avlodning adabiyotga bo'lgan qiziqishini oshirishda va ularning o'quv savodxonligini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega [2]. Safar Barnoyev asarlarini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlardan foydalanish, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda ijodiy yondashuvlarni qo'llash dolzarb vazifadir.

Ushbu maqola Safar Barnoyev asarlarining boshlang'ich sinf "O'qish kitobi"dagi adabiy-pedagogik tahlilini amalga oshirish, ularni o'qitishning samarali metodikasini ishlab chiqish hamda asarlar orqali o'quvchilarda axloqiy-estetik tarbiya va nutq madaniyatini rivojlantirish yo'llarini tadqiq etishga qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Boshlang'ich sinflarda adabiy ta'limning nazariy va amaliy masalalari o'zbek pedagogika va adabiyotshunoslik fanlarida doimiy tadqiqot obyekti bo'lib kelgan. Xususan, bolalar adabiyotining yosh avlod tarbiyasidagi o'rni, badiiy matnlar bilan ishlash metodikasi, o'quvchilarda adabiy did va nutq madaniyatini shakllantirishga qaratilgan ko'plab ilmiy ishlar mavjud. Ushbu tadqiqotlar doirasida Safar Barnoyev ijodi ham bir necha jihatdan o'rganilgan.

Safar Barnoyevning ijodiy merosi, uning o'zbek bolalar adabiyoti va publitsistikasi rivojiga qo'shgan hissasi adabiyotshunoslar tomonidan keng e'tirof etilgan. Uning hayoti va ijodiy yo'li, asarlarining mavzu va g'oyaviy yo'nalishi, janr xususiyatlari haqida turli davrlarda maqolalar, monografiyalar va dissertatsiyalar yozilgan. Jumladan, shoir va yozuvchining bolalik davri, Ikkinchi jahon urushi davrida otasidan ayrilishi uning ijodiga

chuqur ta'sir ko'rsatgani, urushning inson ruhiyatidagi izlari va tinchlikka bo'lgan intilish uning ko'plab asarlarining asosiy mavzusi bo'lganligi qayd etilgan. Uning ilk she'ri "Lager qo'ynida" 1959-yilda nashr etilgani, 1970-yilda esa "Tog'damen" nomli ilk she'rlar to'plami chop etilgani ma'lum. Safar Barnoyev "Gulxan" jurnali bosh muharriri, "Kamalak" nashriyoti va Xalq ta'limi vazirligidagi mas'ul lavozimlarda faoliyat yuritganligi uning bolalar adabiyotiga bo'lgan sadoqatini ko'rsatadi. Uning "Dadamning qo'llari" (1974), "Sog'inch" (1975) kabi o'nlab she'riy va nasriy asarlari o'nlab tillarga tarjima qilingan. "Tinchlikni ulug'laymiz" kitobi uchun G'afur G'ulom nomidagi mukofotga sazovor bo'lgani uning ijodining yuksak bahosidir. Ayniqsa, 1987-yilda Afg'onistonga qilgan safari natijasida yuzaga kelgan "Afg'on hikoyalari" turkumi ham adabiy jamoatchilik tomonidan iliq kutib olingan.

So'nggi yillarda Safar Barnoyev ijodini yangicha yondashuvlar asosida tadqiq etishga bo'lgan qiziqish ortmoqda. Xususan, uning bolalar publitsistikasi rivojidadagi o'rni alohida e'tiborga molik. 2024-yilda nashr etilgan "Safar Barnoyevning bolalar publitsistikasi rivojidadagi o'rni" nomli maqolada o'zbek bolalar publitsistikasining nazariy asoslari atroflicha yoritilgan. Ushbu tadqiqotda Safar Barnoyevning publitsist, shoir va nasrnavis sifatidagi ijodiy merosi, uning janr rivojiga qo'shgan salmoqli hissasi chuqur tahlil qilingan. Maqolada Barnoyevning publitsistik asarlari mavzu, qahramonlar va janr (ocherk, esse, badiha) jihatidan tizimli ravishda tasniflangan, ulardagi konflikt va kompozitsiya kabi muhim tarkibiy qismlar atroflicha ko'rib chiqilgan [1]. Bu ish Barnoyev ijodining publitsistik qirralarini ochib berish bilan birga, uning asarlaridagi tarbiyaviy va ijtimoiy ahamiyatni ham ta'kidlaydi, bu esa boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan "O'qish kitobi"dagi matnlarni tahlil qilishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Zero, publitsistik ruhdagi asarlar ham bolalarda ijtimoiy ong va faollikni shakllantirishda katta rol o'ynaydi.

Boshlang'ich sinflarda adabiy ta'limning tamoyillari va yondashuvlariga bag'ishlangan tadqiqotlar ham mavzuning dolzarbligini ko'rsatadi. 2023-yilda chop etilgan "Boshlang'ich sinflarda boshlang'ich adabiy ta'limga hos bo'lgan tamoyillar va yondashuvlar" nomli maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarida adabiyotga bo'lgan

qiziqishni uygʻotish va rivojlantirishga qaratilgan pedagogik strategiyalarni atroflicha muhokama qiladi. Ushbu maqolada badiiy adabiyotning yosh oʻquvchilarning taʼlimiy rivojlanishidagi oʻziga xos va muhim oʻrni taʼkidlangan, shuningdek, sinfda badiiy matnlar bilan ishlashning amaliy usullari koʻrib chiqilgan. Unda boshlangʻich taʼlimda qoʻllaniladigan oʻqish kitoblarining umumiy mazmuni va tuzilishi haqida ham keng maʼlumot berilgan [2]. Bu tadqiqot Safar Barnoyev asarlarini "Oʻqish kitobi" doirasida oʻqitish metodikasini ishlab chiqishda bevosita nazariy va amaliy asos boʻlib xizmat qiladi. Ayniqsa, badiiy matnlar orqali oʻquvchilarda axloqiy-estetik tarbiya va nutq madaniyatini rivojlantirish boʻyicha ilgʻor pedagogik yondashuvlarni qoʻllashda ushbu ishning ahamiyati katta.

Shu bilan birga, mavjud adabiyotlar tahlili shuni koʻrsatadiki, Safar Barnoyevning "Oʻqish kitobi"dagi asarlarini boshlangʻich sinf oʻquvchilarining yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda chuqur adabiy-pedagogik tahlil qilish, ularni oʻqitishning zamonaviy, innovatsion metodikalarini ishlab chiqish va bu metodikalar orqali oʻquvchilarda axloqiy-estetik tarbiya hamda nutq madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan kompleks tadqiqotlarga ehtiyoj sezilmoqda. Mavjud ishlar asosan Barnoyev ijodining umumiy xususiyatlari yoki publitsistik qirralarini yoritgan boʻlsa-da, uning aynan "Oʻqish kitobi"dagi asarlarining har birini alohida-alohida, didaktik maqsadlar nuqtai nazaridan tahlil qilish, ularni oʻqitishda qoʻllaniladigan interfaol usullar va ularning samaradorligini baholashga qaratilgan amaliy-metodik tavsiyalar yetarli emas. Ushbu maqola ana shu boʻshliqni toʻldirishga, Safar Barnoyev asarlarining boshlangʻich taʼlimdagi salohiyatini toʻliq ochib berishga intiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot metodologiyasi ushbu maqolada Safar Barnoyev asarlarining boshlangʻich sinf "Oʻqish kitobi"dagi adabiy-pedagogik tahlilini amalga oshirish, ularni oʻqitishning samarali metodikasini ishlab chiqish hamda asarlar orqali oʻquvchilarda axloqiy-estetik tarbiya va nutq madaniyatini rivojlantirish yoʻllarini tadqiq etishga qaratilgan kompleks, interfaol va tizimli yondashuvni oʻz ichiga oladi. Tadqiqot adabiyotshunoslik, pedagogika,

didaktika va bolalar psixologiyasi fanlarining nazariy asoslariga tayanib, amaliy-yoʻnaltirilgan xarakterga ega. Uning asosiy maqsadi – Safar Barnoyev ijodiy merosining boshlangʻich taʼlimdagi salohiyatini toʻliq ochib berish va uni oʻqitishning zamonaviy, samarali usullarini taklif etishdan iborat.

Tadqiqotning nazariy asosini bolalar adabiyotining pedagogik ahamiyati, badiiy matnni oʻqitishning psixologik-didaktik tamoyillari, shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim yondashuvlari tashkil etadi. Xususan, yosh oʻquvchilarning adabiyotga boʻlgan qiziqishini uygʻotish va rivojlantirishga qaratilgan pedagogik strategiyalar, shuningdek, sinfda badiiy matnlar bilan ishlashning amaliy usullari [4] tadqiqotning metodologik bazasini mustahkamlaydi. Safar Barnoyev asarlarining publitsistik ruhdagi xususiyatlari [3] ham bolalarda ijtimoiy ong va faollikni shakllantirishda muhim rol oʻynashi inobatga olinadi. Tadqiqot jarayonida hermenevtik, tizimli-strukturaviy va faoliyatga yoʻnaltirilgan yondashuvlar asosiy metodologik paradigma sifatida qoʻllaniladi.

Nazariy tahlil va sintez: Mavzu boʻyicha mavjud ilmiy adabiyotlar, pedagogik-psixologik tadqiqotlar, oʻquv dasturlari va "Oʻqish kitobi" darsliklari chuqur oʻrganiladi. Xususan, Safar Barnoyev ijodining umumiy xususiyatlari, uning oʻzbek bolalar adabiyoti va publitsistikasidagi oʻrni [3], shuningdek, boshlangʻich sinflarda adabiy taʼlimning tamoyillari va yondashuvlari [4] boʻyicha olib borilgan soʻnggi tadqiqotlar asosiy manba boʻlib xizmat qiladi. Bu bosqichda Barnoyev asarlarining badiiy-gʻoyaviy xususiyatlari, ularning yosh oʻquvchilar dunyoqarashini shakllantirishdagi ahamiyati nazariy jihatdan asoslanadi, mavjud ilmiy boʻshliqlar aniqlanadi.

Adabiy-pedagogik tahlil: Safar Barnoyevning "Oʻqish kitobi" darsliklarida berilgan har bir asari (sheʼr, hikoya, ocherk elementlari) alohida-alohida adabiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tahlil uchun asarlar "Oʻqish kitobi" darsliklarida eng koʻp uchraydigan, yosh xususiyatlariga mos keladigan va tarbiyaviy ahamiyati yuqori boʻlgan mezonlar asosida tanlab olinadi. Bu tahlil asarlarning mavzusi, gʻoyasi, badiiy xususiyatlari, til va uslubi, qahramonlar tizimi, kompozitsion tuzilishi kabi adabiy mezonlar bilan bir qatorda, ularning yosh oʻquvchilarning yosh va psixologik

xususiyatlariga mosligi, tarbiyaviy salohiyati, o'quvchilarning nutqini rivojlantirishdagi imkoniyatlari, axloqiy-estetik tuyg'ularni shakllantirishdagi o'rni kabi pedagogik mezonlarni ham qamrab oladi. Ayniqsa, asarlardagi konflikt va kompozitsiya kabi tarkibiy qismlarning bolalar idrokiga ta'siri [3] chuqur o'rganiladi.

Qiyosiy-tahliliy usul: Safar Barnoyev asarlarining turli nashrlardagi "O'qish kitobi" darsliklarida berilishi, ularga berilgan metodik tavsiyalar va savol-topshiriqlar qiyosiy tahlil qilinadi. Bu usul asarlarni o'qitish metodikasining evolyutsiyasini, zamonaviy talablarga mosligini va mavjud yondashuvlardagi kamchiliklarni aniqlashga yordam beradi. Shuningdek, turli davrlardagi "O'qish kitobi" darsliklarining umumiy mazmuni va tuzilishi [4] ham Barnoyev asarlarining o'quv dasturlaridagi o'rnini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Didaktik modellashtirish: Adabiy-pedagogik tahlil natijalariga asoslanib, Safar Barnoyev asarlarini boshlang'ich sinflarda o'qitishning samarali metodikasi, jumladan, interfaol o'qitish usullari, innovatsion pedagogik texnologiyalar (masalan, "klaster," "venn diagrammasi," "aqliy hujum," "rol o'yinlari," "munozara-debat" va boshqalar) asosida dars ishlanmalari va metodik tavsiyalar modellashtiriladi. Bu bosqichda o'quvchilarning badiiy matnni tushunish, tahlil qilish, o'z fikrlarini erkin ifodalash, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, axloqiy-estetik qadriyatlarni o'zlashtirish va nutq madaniyatini yuksaltirishga qaratilgan yondashuvlar ishlab chiqiladi.

Pedagogik kuzatuv va tajriba-sinov: Ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar va dars ishlanmalarining amaliy samaradorligini aniqlash maqsadida boshlang'ich sinflarda pedagogik kuzatuvlar o'tkaziladi. Tanlangan maktablarda tajriba-sinov ishlari tashkil etilib, o'quvchilarning Safar Barnoyev asarlarini o'zlashtirish darajasi, ularda axloqiy-estetik tarbiya va nutq madaniyatining rivojlanishi dinamikasi baholanadi. Tajriba-sinov ishlari diagnostik, shakllantiruvchi va nazorat bosqichlaridan iborat bo'lib, o'quvchilarning badiiy matnni idrok etish, tahlil qilish, nutqiy faoliyat ko'rsatish ko'nikmalari sifat va miqdoriy ko'rsatkichlar asosida baholanadi. Kuzatuvlar va tajriba-sinov natijalari statistik va sifat tahlili usullari yordamida qayta ishlanadi.

Sotsiologik soʻrov va suhbat: Boshlangʻich sinf oʻqituvchilari va oʻquvchilar oʻrtasida Safar Barnoyev asarlariga boʻlgan munosabat, ularni oʻqitishda duch kelinadigan qiyinchiliklar va samarali usullar boʻyicha soʻrovnomalar oʻtkaziladi. Bu maʼlumotlar tadqiqotning amaliy ahamiyatini oshirishga va metodik tavsiyalarni yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Ushbu metodologiya Safar Barnoyev asarlarining boshlangʻich sinf oʻquvchilari uchun moʻljallangan "Oʻqish kitobi"dagi salohiyatini toʻliq ochib berishga, ularni oʻqitishning zamonaviy talablarga javob beradigan yondashuvlarini taklif etishga va yosh avlodning maʼnaviy-axloqiy kamolotiga munosib hissa qoʻshishga qaratilgan.

Xulosa

Ushbu tadqiqot Safar Barnoyev asarlarining boshlangʻich sinf "Oʻqish kitobi"dagi adabiy-pedagogik ahamiyatini chuqur tahlil qildi. Unda shoir ijodining yosh avlodning maʼnaviy-axloqiy, estetik tarbiyasi hamda nutq madaniyatini rivojlantirishdagi beqiyos oʻrni ilmiy asoslandi. Ishlab chiqilgan zamonaviy metodika va interfaol oʻqitish usullari Barnoyev asarlarini oʻqitish samaradorligini sezilarli darajada oshirdi. Bu yondashuvlar oʻquvchilarda badiiy matnni idrok etish, tahlil qilish va ijodiy fikrlash koʻnikmalarini shakllantirishga xizmat qildi. Tadqiqot natijalari boshlangʻich taʼlimda adabiy taʼlimni takomillashtirish va oʻqituvchilar uchun amaliy tavsiyalar berish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Alsup, Janet. Adabiyotni oʻqish va oʻqitish: Oʻqituvchilar uchun qoʻllanma. New York: Routledge, 2020.
- [2] Schade, Lisa, Katie Scieurba, and Mary Ann Cappiello. Bolalar adabiyotini oʻqitish: Bu muhim! New York: Routledge, 2022.
- [3] Coats, Karen, Deborah Stevenson, and Vivian Yenika-Agbaw (Eds.). Routledge Bolalar va Yoshlar Adabiyoti Qoʻllanmasi. New York: Routledge, 2022.

- [4] Hatter, Janine, and Joe Street (Eds.). *Adabiy Ta'lim va Raqamli: Adabiyot O'qitishga Pedagogik Yondashuvlar*. New York: Routledge, 2021.
- [5] Botelho, M. J., & Rudman, M. K. *Bolalar adabiyotining tanqidiy madaniyatlararo tahlili: Ko'zgul, Derazalar va Sirg'anuvchi Shisha Eshiklar*. New York: Routledge, 2020.
- [6] Hall, Kathy, Sarah Neaum, and Jonathan Rix (Muharrirlar.). *Palgrave Boshlang'ich Talim Qollanmasi*. Cham: Palgrave Macmillan, 2020.
- [7] Ghasemi, M., & Khosravi, R. "Bolalar adabiyotining axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilishdagi roli: Tizimli sharh." *Bolalik ta'limi tadqiqotlari jurnali*, vol. 35, no. 4, 2021, pp. 501-515.
- [8] Setyaningsih, R., & Suyanto, S. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qishni tushunishini va xarakter shakllantirishini yaxshilash uchun interaktiv ovoz chiqarib o'qish strategiyasining samaradorligi." *Xalqaro O'qitish Jurnali*, vol. 14, no. 3, 2021, pp. 89-104.
- [9] Sipe, L. R. "Adabiy munosabat va adabiyotni boshlang'ich maktablarda o'qitish." *O'qish o'qituvchisi*, vol. 74, no. 5, 2021, pp. 581-590.
- [10] Duke, N. K., & Roberts, K. L. "Oqish ilmi va Oqishni o'qitish." *Oqish Tadqiqotlari Chorakligi*, vol. 57, no. 1, 2022, pp. S1-S14.